

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ТА ЕКОНОМІКО-ТЕХНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ РИБОПРОДУКТОВОГО КОМПЛЕКСУ

І. Т. Кіщак, доктор економічних наук, професор

Н. О. Корнєва, кандидат економічних наук, доцент

Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського

О. Є. Новіков, доктор економічних наук, професор

Миколаївський національний аграрний університет

Досліджено складові стану відтворення водних біоресурсів на інноваційних засадах; відновлення функціонування внутрішніх водойм з виробництва рибної продукції; державного регулювання та управління галуззю; насичення ринку рибної продукції та її споживання. Визначено пріоритетні напрями розвитку рибопродуктового комплексу держави.

Ключові слова: рибопродуктовий комплекс, аквакультура, державне регулювання, управління, суб'єкт господарювання, інновації, ринок, розвиток, імпорт.

Постановка проблеми. Рибне господарство в системі національної економіки України обумовлює стратегічне значення галузі в частині формування продовольчої безпеки держави та зміцнення її позицій у міжнародному плані. В контексті цього важливим в технологічному плані є відтворення водних біоресурсів, їх охорона та раціональне використання, в адміністративно-управлінському – забезпечення державного регулювання та ефективного контролю за веденням промислового лову риби та рибальства. Безпосередньо ці питання та пов'язані з ними організаційно-управлінські та економіко-технологічні аспекти з подальшого розвитку рибопродуктового комплексу (РПК) з точки зору ролі і значення його в національному господарстві є пріоритетними для держави, а їх актуальність не викликає сумніву.

Зважаючи на результати ґрунтовних досліджень даної проблеми, сучасні реалії вимагають вивчення і розв'язання ряду науково-практичних завдань, пов'язаних з подальшим розвитком рибопродуктової галузі, підвищенням економічної ефективності її діяльності з урахуванням інвестиційно-інно-

ваційної і природоохоронної складових, організаційно-управлінської перебудови у галузі та визначення на цій основі пріоритетних напрямів ефективного функціонування.

Метою роботи є визначення пріоритетних напрямів розвитку рибопродуктового комплексу держави.

З широкого кола проблемних питань, що стримують подальший розвиток рибного господарства, доцільно виокремити першочергові: а) державне регулювання та управління в галузі; б) насичення ринку рибної продукції та її споживання; в) стан відтворення водних біоресурсів на інноваційних засадах.

Виклад основного матеріалу. Основним завданням управлінь охорони, використання і відтворення водних біоресурсів та регулювання рибальства в областях є реалізація повноважень Державного агентства рибного господарства України у сфері рибного господарства та рибної промисловості, охорони, використання і відтворення водних біоресурсів та регулювання рибальства. Організаційно-розпорядчі функції обласних управлінь у сфері рибної галузі реалізуються шляхом здійснення владних повноважень і мають бути обов'язковими до виконання суб'єктами господарювання та інфраструктурного забезпечення [3].

Перелік суб'єктів і завдань державного регулювання, який наведений у Законі України «Про рибне господарство, промислове рибальство та охорону водних біоресурсів» (2011 р), свідчить про активізацію процесу удосконалення галузевого права. При цьому розподіл регулюючих повноважень закону – не на користь профільного органу державного управління – органу виконавчої влади у галузі рибного господарства (здійснення державного регулювання у галузі аквакультури, забезпечення формування раціонального ринку вітчизняної продукції аквакультури, здійснення науково-технологічної політики селекції в аквакультурі). Це обумовлено тим, що в Положенні про Мінагрополітики (від 23.04.2011 р. № 500/2011) зазначено, що власне це Міністерство є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади з питань формування та забезпечення реалізації державної політики в галузях рибного господарства, охорони, використання та відтворення

водних живих ресурсів: затверджує порядок спеціального використання риби й інших водних живих ресурсів. На нашу думку, яка співпадає з твердженням А. Вдовенко, така невідповідність має бути відповідним чином врегульована [1].

У контексті розгляду завдань економічної науки у сфері управління господарськими процесами рибне господарство в цілому (аквакультура зокрема) є специфічним сектором економіки будь-якої країни, при цьому держава займає провідне місце в здійсненні регуляторної політики в галузі через механізм поєднання принципів, форм, методів і засобів регулювання. Державне регулювання аквакультурного виробництва – це складне і багатоаспектне явище, яке включає економічні, правові і адміністративні регулятори. В умовах ринку державне регулювання має здійснюватися регулюванням соціально-економічними процесами за допомогою системи тарифів, відсотків, податків, цінних паперів, пільгових кредитів, державних гарантій приватних кредиторів, державного замовлення, дотацій, субсидій. Зазначені системи використовуються як прямі і опосередковані регулятори розвитку економіки для забезпечення умов саморегуляції в бажаному напрямі. Поняття «аквакультура (рибництво)» передбачає цілеспрямоване використання рибогосподарських водних об'єктів для одержання максимальних обсягів корисної біологічної продукції (риби, молюсків, безхребетних, водоростей та інших водних організмів) шляхом їх штучного розведення та утримання, що знайшло своє відображення в вищезазначеному Законі України та відповідає притаманній об'єкту фізичній сутності.

Відповідно до Податкового кодексу України (ст. 14.1.235), сільськогосподарський товаровиробник – це юридична особа незалежно від організаційно-правової форми, яка займається виробництвом сільськогосподарської продукції та/або розведенням, вирощуванням та виловом риби у внутрішніх водоймах (озерах, ставках та водосховищах) та її переробкою на власних чи орендованих потужностях, у т. ч. власно виробленої сировини на давальницьких умовах, та здійснює операції з її постачання. Те саме йдеться у Законі України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з

державною підтримкою». Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» визначає основні засади державної аграрної політики в сільському та рибному господарстві, харчовій промисловості і переробленні сільськогосподарських продуктів (аграрний сектор), соціальній сфері села, їхньому матеріально-технічному та фінансовому забезпеченні.

Аквакультурне виробництво належить до галузей, які потребують державної підтримки і регулювання [1, 3]. Рибогосподарська діяльність залишається специфічним видом сільськогосподарської діяльності, органічно пов'язаним з головними функціями держави – гарантування продовольчої безпеки, підтримання макроекономічної рівноваги, у тому числі шляхом регулювання міжгалузевих відносин, розвитку ринково-конкурентного середовища, захисту внутрішнього ринку, а також досягнення соціальних стандартів рівня якості життя.

В еволюційному поступі економіко-виробничого розвитку Українська РСР у 1991 році входила до п'ятірки рибодобувних країн світу. Україна володіла 230 суднами океанічного промислу, з яких 119 були суднами-заводами, які виловлювали рибу й одразу виробляли консервовану продукцію. За рік добували майже 1,1 млн тонн риби. Сучасний український ринок за таких рівнів вилову рибної продукції міг бути повністю забезпечений вітчизняним товаром [2].

На початку 2014 року рибпромисловий флот, що обліковується системою дистанційного контролю України, складав 140 суден. У 2013 році (в середньому за добу) на промислових ловах риби в Азово-Чорноморському басейні знаходилося 30-50 суден, в районах промислу Світового океану – 11 суден, причому більшість з них вже відпрацювали свій експлуатаційний термін. Очевидним є той факт, що в найближчій перспективі (мінімум 10 років) вітчизняний рибпромисловий флот не буде здатен забезпечувати внутрішній ринок України рибною продукцією [3].

Попередніми дослідженнями доведено пріоритетність вилову риби в сучасний період з внутрішніх водойм, необхідність їх раціонального використання за призначенням

та встановлення тенденції зміщення обсягів вилову риби з винятково (морської) економічної зони України з водних ресурсів внутрішніх водоем країни [3]. Відповідно до цього актуальним є дослідження стану насичення ринку рибної продукції та її споживання населенням в державі.

Споживання риби та рибних продуктів по Україні на одну особу за рік у **1990** році складало **17,5** кг; **2010** році – **14,5** кг; **2012** році – **13,6** кг (при раціональній нормі – **20,0** кг). За регіонами держави зазначене має наступний характер: найбільше споживання в **1990** році було в Одеській та Київській областях: **21,1** та **20,4** кг; найменше – в Закарпатській та Чернівецькій областях: **7,5** та **9,4** кг. Аналогічно: у **2012** році найбільше споживання рибної продукції відмічається в Київській та Одеській областях: **17,8** та **17,7** кг; найменше – в Закарпатській та Івано-Франківській областях: **8,1** та **8,3** кг/рік на одну особу [7].

У поточний період більш ніж **70%** продовольчого кошика населення України – це імпортні рибопродукти. Нині **85%** одеського рибного споживчого кошика (у свій час широко відомий ринок «Привоз» з його рибними рядами) становить продукт імпортований, у **70%** випадків – з Норвегії. В Норвегії списується державний рибний запас, який перевищує **3** роки зберігання і, відповідно, поновлюється. Саме за такий строк усі корисні для людини речовини, що є в рибі, втрачають свої властивості. Щорічно на ринках України лабораторіями ветеринарно-санітарної експертизи проводиться близько **920** тис. експертиз. Унаслідок проведення останніх в **2013** році не було допущено до реалізації **47** тонн небезпечної й недоброякісної продукції. Лєвова частка неврахованої риби реалізується через супермаркети. Щоб у великому магазині провести перевірку, державним контролюючим органам необхідно за десять днів повідомити адміністрацію торгівельного об'єкту про мету і час перевірки. Звісно, за цей час уся підозріла продукція з магазину зникає.

За результатами діяльності митного поста «Миколаїв-морський» (відокремлений структурний підрозділ Миколаївської митниці) імпортована рибна продукція (риба морожена та філе рибне) належить до основних бюджетоформуючих това-

рів. У 2013 році митним постом оброблено 33,6 млн тонн риби мороженої на загальну суму за митним обрахуванням вартості – 537,5 млн грн; платежі склали 109,2 млн грн при митній вартості одиниці товару 16,0 грн; відповідно по рибному філе: 3,2 млн тонн; 73,1 млн грн; 14,6 млн грн та 22,5 грн. У порівнянні з 2012 роком у 2013 році збільшено суму надходження сплачених митних платежів по товарній групі «риба морожена» на 34,0 млн грн (фактично склала 115,4 млн грн); «рибне філе» – на 2,2 млн грн (фактично склала 9,2 млн грн). За питомою вагою серед 18 найбільших суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності у 2013 році ПП «Торговий дім «Українська рибна компанія» займає 7,8% від суми сплачених податків (сплачено 7,1 млн грн) при оформленні імпортованих товарів на митному посту [5,6].

З точки зору суспільно-економічного значення імпорту, останньому характерні суперечливі складові. З одного боку, імпортуючи ту чи іншу продукцію (сировину), країна підтримує бюджет держави, яка експортує цю продукцію, з другого – рибна продукція є життєво важливою складовою раціону харчування людини, її найбільшою потребою для існування і життя. Тут доречним є висловлення Конфуція «перша державна справа – продовольство».

Щодо стану відтворення водних біоресурсів, слід констатувати, що останніми роками в країні зникло майже 20 тис. водних об'єктів, 73 види риб занесені до Червоної книги України. Через дамби річки держави перетворилися на лимано-озерний простір, який не здатний до самоочищення; у водні ресурси відходи діяльності скидають мегаполіси, металургійні та хімічні підприємства; і як наслідок цього – риба хворіє та мутує [2]. Основні причини такого стану обумовлені недосконалістю законодавчо-нормативної бази в галузі, зокрема, в питаннях охорони та відтворення рибних запасів, не дотримання вимог до покращення екологічної ситуації у водоймах та їх використання за функціональним призначенням; недосконалим станом державного регулювання та управління розвитку РПК.

Ефективне використання прісноводних внутрішніх водойм у розвитку рибопродуктового комплексу розглядаємо як соціально-економічну категорію, що виражає стосунки між суб'єктами господарювання у процесі здійснення технологічного режиму виробництва рибної продукції з метою нарощування рибопродуктивного потенціалу та збереження природного стану водойм, в кінцевому результаті – задоволення потреб населення у біологічно повноцінних продуктах харчування. Рациональне використання внутрішніх водойм за функціональним призначенням з вирощування різних видів риби потребує нових підходів, які включають: а) удосконалення організації виробничого процесу та запровадження наявного світового досвіду виробництва рибної продукції; б) адаптацію рибоводних господарств до змін оточуючого середовища в економічній, технологічній і екологічній сферах з метою одержання максимального зиску від використання виробничих потужностей.

Потужний міжнародний проект у галузі аквакультури (риборозведення) в Полтавській області втілюватимуть у життя за сприяння компанії **«Agropro Ltd»** (Ізраїль). Досвід аграріїв цієї країни дозволяє досягати значних результатів на обмежених, іноді, здавалося б, узагалі не придатних для господарювання ділянках землі чи водного плеса. Інвестори та фахівці компанії адаптують такі технології до місцевих умов у багатьох країнах. Реалізація ізраїльського «рибного» проекту на Полтавщині дає змогу істотно підвищити продуктивність ставкових господарств області. Кінцева його мета – доведення рівня виробництва риби до 15 тонн/га водного об'єкта; маса однієї вирощеної риби досягатиме 2-2,5 кг. Таке осучаснення риборозведення має сприяти поліпшенню екологічного стану водойм краю. Важливим буде його вплив на відновлення біологічної рівноваги в Кременчуцькому водосховищі. Проектом передбачається вирощування малька для «заселення» традиційних місць промислового та любительського рибальства [4].

Унікальним в екологічному плані фактом (який заслуговує на увагу широкого кола користувачів водних ресурсів) є наявність в озері Світязь (Волинська область) природного

фільтра – водорості кладофори, яка забезпечує чистоту води озера. Маленькі зелені кульки в діаметрі до 20 см на дні озера мають властивість при денному світлі виробляти кисень. Завдяки його бульбашкам рослина піднімається на поверхню водойми і переміщується в ній упродовж світлового періоду доби. Привертає увагу той факт, що кладофора, як природний фільтр води, стає предметом бізнесових структур, які виловлюють і реалізують рослину власникам приватних водойм без наявності відповідних дозволів державних природоохоронних організацій на цей вид діяльності. При цьому до останнього часу не зафіксовано жодного факту такого виду браконьєрської діяльності [8].

Орієнтирами реалізації Стратегії розвитку аграрного сектора економіки (на період до 2020 року) в частині забезпечення вітчизняної пропозиції сільськогосподарської продукції та продовольства (відповідно до внутрішніх потреб та вимог продовольчої безпеки) визначено збільшення рибопродуктивності в умовах аквакультур та нарощування обсягів виробництва продукції рибиництва у 1,2 рази (у порівнянні з показниками 2011 р.). Пріоритетними напрямками досягнення стратегічних цілей у рибистві визначено розвиток аква- та марикультури на водних об'єктах загальнодержавного та місцевого значення; впровадження сучасних технологій вирощування, переробки та зберігання водних біоресурсів; відновлення та меліорація природних нерестовищ у рибогосподарських водних об'єктах та їх частинах.

Висновки.

1. Рибопродуктовий комплекс, як специфічний сектор національної економіки, на основі використання земельних і водних ресурсів на інноваційних засадах діяльності є ключовою сферою забезпечення системи повноцінного харчування та життєдіяльності людини, зростання її економічного багатства.

2. Сучасний стан рибного господарства потребує змін стереотипів взаємодії державних інститутів і підприємницьких структур рибогосподарського комплексу держави шляхом забезпечення дотримання складових: збалансованість за економічними, правовими, соціальними, технологічними та

екологічними критеріями рішень розвитку галузі; державне стимулювання застосування прогресивних за технологічністю та продуктивністю засобів виробництва; синергії науки та практики: підпорядкування науково-дослідних розробок проблемам практики та цілям виробництва рибної продукції; екологічний напрям, що спрямований на відновлення функціонування внутрішніх водойм для використання їх за призначенням.

3. Перспективне регулювання рибопродуктового комплексу має базуватися на історичному досвіді і, відповідно, забезпечуватися економіко-технологічними, нормативно-правовими, державним регулюванням та організаційно-управлінськими складовими, враховуючи особливості ведення галузі, що, в свою чергу, потребує подальших науково-практичних досліджень та розробок.

Список використаних джерел:

1. Вдовенко А. М. Еволюція теоретичних поглядів на державне регулювання розвитку аграрного сектору / А. М. Вдовенко // Механізм регулювання економіки. — Суми : СДУ, 2012. — № 3. — С. 115—125.
2. Воронков В. У супермаркеті можна купити рибу... / В. Воронков // Голос України. — 18 липня 2014 р.
3. Кишак І. Т. Стратегічні імперативи розвитку рибопродуктового комплексу держави / І. Т. Кишак, Н. О. Корнева, О. Є. Новіков // Вісник аграрної науки Причорномор'я. — Миколаїв : МНАУ, 2014. — Том 1, Вип. 3 (79). — С. 5—17.
4. Неїжак В. Ізраїльтяни дадуть нам вудку на рибу / В. Неїжак // Голос України. — 29 жовтня 2013.
5. Митний пост «Миколаїв-морський» [Електронний ресурс] : сайт — Режим доступу : <http://mk.sfs.gov.ua/okremi-storinki/mitni-punkti/115410.html>
6. Миколаївська митниця Міндоходів [Електронний ресурс] — Режим доступу : <http://mk.sfs.gov.ua/dfs-u-regioni/mitnitsya/>
7. Сільське господарство України : статистичний збірник / за ред. Н. С. Власенка ; Державна служба статистики України. — К., 2013. — 402 с.
8. Якименко М. Розпродають «легені» Світіязя / М. Якименко // Голос України. — 25 листопада 2013.

И. Т. Кишак, Н. А. Корнева, А. Е. Новиков. Государственное регулирование и экономико-технологические основы развития рибопродуктивного комплекса.

В статье исследованы составляющие современного состояния рыбохозяйственного комплекса Украины, его значения в системе национального хозяйства в сфере обеспечения продовольственной безопасности государства. Обращается внимание на роль обеспечения государственного регулирования развития рыбной отрасли, которое предусматривает наличие законодательно-нормативных актов для ее функционирования в условиях рыночной экономики. В условиях рынка государственное регулирование должно осуществляться с помощью системы тарифов, налогов, ценных бумаг, кредитов,

дотаций, государственных гарантий с целью эффективного использования рыбохозяйственных водных объектов.

С точки зрения развития рыбопромышленного флота Украины подчеркивается потеря его потенциала в период 1991-2014 годов, прогнозируется сложность его восстановления. Результаты исследования позволяют утверждать о недостаточном потреблении рыбы и рыбных продуктов населением государства в сравнении с рациональными нормами питания; наполнении внутреннего рынка импортной продукцией сомнительного качества; исчезновением значительного числа водных объектов; необходимости улучшения использования внутренних водных ресурсов. Рациональное использование внутренних водоемов должно базироваться на опыте мировых прогрессивных технологиях производства рыбной продукции и ведения отрасли. В месте с тем внутренним водоемам в экологическом плане необходимы мероприятия по улучшению их состояния.

С целью обеспечения продовольственной безопасности на государственном уровне прогнозируется увеличение производства объемов рыбной продукции на приоритетных направлениях развития рыбоводства за счет изменения стереотипов взаимодействия государственных институтов и предпринимательских структур. Это предусматривает реализацию первоочередных составных: государственное стимулирование развития отрасли; сбалансированность за экономическими, правовыми, технологическими и экологическими критериями ведения рыбопродуктового комплекса; синергии науки и практики: подчиненность научно-исследовательских разработок проблемам практики и целям производства рыбной продукции.

I. Kischak, N. Korneva, A. Novikov. Governmental regulation, economic and technical basis of fish keeping complex's development.

The article examines the components of the current situation of Ukrainian fishery industry, its place in the national economy in the sphere of food security. The attention is paid to the role of state regulation of the fishing industry, which provides the laws and regulations for its functioning in the market economy. State regulation in market conditions should be carried out through a system of tariffs, tax, securities, loans, grants, state guarantees to make effective use of fishery water bodies.

From the point of view of Ukrainian fishing fleet development, the loss of its capacity in the period 1991-2014 was emphasized. The complexity of its recovery was projected. The research results suggest an insufficient consumption of fish and fish products by the population of the state in comparison with rational nutritional standards; filling the domestic market by imported products of dubious quality; the disappearance of a significant number of water bodies; necessity to improve the use of inland water resources. Rational use of inland waters should be based on the experience of the world's advanced technologies of fish production and management industry. At the same time, it is necessary to develop ecological measures to improve the conditions of the inland waters.

In order to ensure food security at the national level it is expected to increase fish production volumes in the priority areas of fisheries due to changes in patterns of interaction between state institutions and business organizations. It gives an opportunity to implement the following components: the governmental stimulation of the fish industry development; balance of economic, legal, technological and environmental criteria reference of fish keeping complex; synergy of science and practice: the subordination of research and development problems with practical principles and objectives of fish production.